

Akademia Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie
Wydział Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki

Katarzyna Stępień

Materiały archiwalne w procesie projektowania i realizacji prac konserwatorskich

Praca doktorska napisana pod kierunkiem
prof. Edwarda Kosakowskiego

STRESZCZENIE

Materiały archiwalne są jednym z bardziej wiarygodnych źródeł na temat epok minionych a więc i dziełach sztuki. Zależnie od czasu w jakim powstały, charakteryzują się sposobem i techniką wykonania, odzwierciedlają możliwości i umiejętności osoby, która je sporządzała. Wiedza w nich zawarta potrafi dać precyzyjny obraz czegoś, co dziś może istnieć w zupełnie innej formie, choćby ze względu na stan zachowania czy procesy starzenia. Oczywistym jest, że materiały archiwalne nie mogą zastąpić zabytku, jednak ich rola znacznie wzrasta w momencie, gdy ten ulega zniszczeniu, lub przestaje istnieć. Spojrzenie na te dokumenty z punktu widzenia badacza (historyka czy konserwatora), oraz specyfiki jego pracy wzbogaconej o możliwości środowiska wirtualnego, daje nowe pole dla interpretacji zarówno historii jak i samego zabytku. Łączenie wielu dyscyplin przy wykorzystaniu języka współczesnych mediów, wpływa na szereg praktycznych rozwiązań dla najnowszych działań konserwatorskich, bez koniecznej ingerencji w strukturę dzieła.

Praca porusza zagadnienia związane z ilością i rodzajem powstających na przestrzeni wieków materialnych dokumentów, kreowanych poprzez technologie i możliwości minionych epok. Pewną uwagę zwraca się także na dzisiejsze ich losy, min. przechowywanie, czy możliwość udostępniania, co znacznie powiązane jest z funkcjonowaniem wielu różnego rodzaju instytucji, nie tylko tych zajmujących się archiwistyką. Z uwagi na zawężenie problematyki archiwalnych materiałów do potrzeb związanych z dziedziną konserwacji dzieł sztuki, wszelkie przywoływane rodzaje dokumentów o jakich mowa, odnosić się będą do źródła którym jest dzieło sztuki. Dla sprecyzowania zakresu prowadzonych badań, podjęto próbę uściślenia rodzaju materiałów, wraz z zaproponowaniem

dla nich pewnego nazewnictwa. Jako **materiały archiwalne** określa się w tej pracy wszelkie rodzaje dokumentów mówiących o obiekcie zabytkowym, jakie odnaleźć można zarówno w instytucjach jak i zbiorach prywatnych. Będą to przede wszystkim dokumentacje konserwatorskie oraz dokumenty w nich zawarte: opisy, fotografie, inwentaryzacje, przekazy historyczne, oraz szereg elementów wchodzących w skład tzw. dokumentacji rzeczowej: fragmenty obiektów zabytkowych, materiałów używanych w trakcie konserwacji, próbki i przykłady doświadczeń, próbki pigmentów czy spoiw, przekroje boczne. Niemal każdy rodzaj materiału oraz każdą o nim wzmiankę, która pozwoli wzbogacić zasób wiedzy na temat zabytkowego obiektu.

Analizując historyczne konteksty, rodzaje, sposoby i metody tworzenia archiwaliów, nie sposób nie zauważyć pewnej zależności pomiędzy sposobem wytworzenia a analizą poprawności treściowej danego dokumentu. Znaczna część pracy porusza zagadnienia teoretyczne, związane z kontekstem powstawania dokumentów, a także technicznymi metodami i sposobami pracy wielu specjalistów. Inwentaryzacja zabytków wraz z określeniem zasad i metod poprawnego odwzorowania opisywanych obiektów, jest stosunkowo młodą metodą, podobnie jak wiele dziedzin (w tym także konserwacja dzieł sztuki). Nie można więc porównywać dawnych rysunków geodezyjnych czy planów miast z późniejszymi (niezwykle precyzyjnymi) dokumentami pomiarowymi. Niemniej w przypadku braku jakiegokolwiek dokumentacji, każde odnalezione zbiory stanowią cenny materiał. Ważne jednak aby zwrócić uwagę na poprawność jego interpretacji. Dlatego kilkakrotnie i w wielu miejscach podkreślane są powód wytworzenia, sposób, jakość powstałych dokumentów, dokładność, użyte materiały a nawet sposób jego przechowywania i obecny stan zachowania, które istotnie wpływają na zawartą wewnątrz treść. Podobnie z dokumentami

tworzonymi za pośrednictwem specjalistycznych metod czy urządzeń. Informacja ukryta gdzieś w świecie techniki staje się niedostępna a z biegiem czasu zapomniana. Potrzeba więc specjalistów „mówiących” w odpowiednim języku dla wydobycia ukrytych często cennych treści.

Powodem szerszego zainteresowania tą tematyką, stał się konkretny, nieistniejący już obiekt oraz jego tragiczna, a zarazem pełna nadziei historia. Drewniany XVI w. kościół p.w. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Libuszy, w niewielkiej małopolskiej wsi w powiecie gorlickim spłonął w 1986 r. Kościół jako jeden z ważniejszych w swej klasie posiadał niezwykle bogatą dokumentację, a informacje na jego temat pojawiały się niemal w każdej relacji badaczy i historyków zajmujących się drewnianą architekturą południowej małopolski. Analiza materiałów dokumentujących zabytki w kontekście tego nieistniejącego obiektu, stanowi doskonały przykład różnorodności zachowanych dokumentów historycznych (zgrupowane w archiwach materiały: fotografie, rysunki, inwentaryzacje, opisy, filmy itp.), oraz możliwości ich dalszego wykorzystania. Na ich podstawie, (zwłaszcza niezwykle precyzyjnej inwentaryzacji architektonicznej), opracowano schemat i zrekonstruowano bryłę kościoła, co już stanowiło realny i namacalny przykład współczesnego wykorzystania informacji archiwalnych. W nawiązaniu do tego obiektu i jego historii (szczególnie tej najnowszej), w pracy poruszony został także problem odbudową czy rekonstrukcją nieistniejących obiektów w kontekście obowiązujących teorii i rzeczywistej praktyki.

Dziś alternatywą dla wspomnianych realizacji stać mogły by się współczesne techniki multimedialne. Nowe technologie jakie przenikają już niemal każdą dziedzinę życia

poszerzają możliwości badawcze, ułatwiają pracę, dając coraz większą gwarancje bezpieczeństwa, także zabytkowym materiom. Pomysły naukowców oraz odpowiednie narzędzia dają możliwość maksymalnego poznania, przy wykorzystaniu minimalnej ingerencji w strukturę dzieła. Coraz łatwiej więc podążać drogą zachowawczego zabezpieczenia oryginału oraz wirtualnej rekonstrukcji, aranżacji czy uczytelnienia w zależności od potrzeb, oczekiwań i możliwości. Multimedialne środki dają niezwyklej możliwość działania w wielu płaszczyznach, kreowania rozmaitych rozwiązań. Proponują, podpowiadają, szukają odpowiedniej koncepcji, a to wszystko bez konieczności ingerencji w substancje zabytkową.

Wyraźnie pojawia się potrzeba przetwarzania archiwaliów w dokumenty „nowej jakości”, a na omawianym przykładzie spalonego kościoła widać, że to realna potrzeba. Proces przekształcenia (cyfryzacji) danych archiwalnych oraz ich edycja, ujawnia się więc jako jedna z kolejnych metod działania konserwatorskiego, a odpowiednio przygotowany materiał może stać się wówczas podstawą graficznego projektowania konserwatorskiego. Środowiskiem o najlepszych obecnie możliwościach dla realizacji tego typu projektów jest świat cyfrowych form wyrazu.

Przykład kościoła w Libuszy, jest w pewnym sensie skrajnym obrazem zagadnień rekonstrukcji i aranżacji. Działania na tak ogromną skalę, w obrębie 100% ubytku utrudnia zadanie. Z drugiej strony obiekt o niezwykle rozbudowanej tematycznie dokumentacji, skłania do analizy materiału i porównywania stosowanych niegdyś technik potwierdzając lub obalając dokładność i precyzję każdej z nich. Jednocześnie jest to obiekt już nieistniejący, co tym bardziej utrudnia proces dokładnej weryfikacji danych, ze względu na brak jakiegokolwiek możliwości odniesienia się do oryginału. W przypadku projektu rekonstrukcji np. elementu dekoracji istniejącego kościoła zastosować można dokładnie te same zasady. Coraz częstszą praktyką jest wykonywanie wizualnego projektu na potrzeby weryfikacji planowanych prac. Zatem metody, założenia i rozwiązania zaproponowane w tak szerokim zakresie (100% rekonstrukcji) z powodzeniem mogą stanowić punkt odniesienia dla mniejszych realizacji o podobnej problematyce. Dodatkowo wskazanie sposobu analizy i wykorzystania informacji zawartych w różnorodnych materiałach, tak aby właściwie odczytać ich treści, być może zachęci do częstszego korzystania z zasobów archiwalnych.

Praca ma także na celu zwrócenie uwagi na możliwość, a zarazem konieczność łączenia wielu dyscyplin przy wykorzystaniu języka współczesnych mediów. Możliwości techniczne współczesnych metod cyfryzacji dokumentów analogowych, czy przekształceń, pokazują jak wydobyć z archiwów szereg ukrytych informacji, tym samym pokazując praktyczne korzyści związane z takimi działaniami.

Zebranie, weryfikacja i analiza materiału na temat kościoła w Libuszy miały na celu zgromadzenie pewnego rodzaju monografii zabytku. W przypadku ewentualnego podjęcia planowanych niegdyś prac projektowych, proponowane rozwiązania można by poddać weryfikacji w realnych warunkach.

Archiwalia można więc analizować pod kątem poprawności względem pierwowzoru – zabytkowego kościoła, lub przydatności w przypadku planowanej rekonstrukcji dekoracji we wnętrzu odbudowanego obiektu. Dlatego też w praktycznej części pracy analizom poddano zbiór materiałów związanych wyłącznie z kościołem w Libuszy. Wyniki analiz posłużyły do stworzenia cyfrowej rekonstrukcji fragmentów dekoracji malarskiej, tym samym pokazując

możliwości wykorzystania zebranych i odpowiednio przekształconych na język cyfrowy materiałów archiwalnych w praktyce.

Praca ukazuje szereg praktycznych rozwiązań i współczesnych sposobów realizacji działań konserwatorskich, bez koniecznej ingerencji w strukturę dzieła. Tym samym wskazuje cele i możliwości dla dalszych projektów w obrębie zabytku, nawet mimo braku jego materialnej struktury. Można powiedzieć, że wszelkie działania wobec nieistniejącego już realnie zabytku są wysoce niezasadne w dziedzinie, która służyć ma ratowaniu i opiece nad istniejącymi – realnymi zabytkami. Jednak obraz rzetelnej wiedzy o obiekcie, zawartej w pośrednich (względem jego materii) dokumentach, daje dobry materiał dla wielu nowoczesnych realizacji, takich jak wizualizacje czy poparte badaniami naukowymi rekonstrukcje. Ich celem nie jest zafalszowanie historii, uznanie za prawdziwe czegoś, czego już nie ma, ale ukazanie wartości niematerialnej dzieła, które mimo braku realnego ciała ciągle jest obecne w świadomości odbiorców.

Słowa kluczowe: *materiały archiwalne, analiza, badania historyczne, digitalizacja, konserwacja, aranżacja, rekonstrukcja, multimedia*